

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Holger Jacobsen: Nødpengesedler

Poul Andersen: Herredsfoged Jürgen Andersen

Historisk Samfunds store egnsvandring 1973

Erland Møller: Fra degneskole til folkeskole i Hygum

Henning Jensen: De store træer omkring Husum

Lorens Thyssen: Billedskæreren Jes Lind

Chr. Jørgensen: Tiendestrejken i Nybøl 1698

Grænselandsdagbog

JULI

7 · 1973

49. ÅRGANG

Historisk Samfund for Sønderjylland indbyder til den
store egnsvandring

8-9 og 15-16 september 1973

Se nærmere side 206

Ny Sydslesvig-udgivelse

Midt i september udsender Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg på FORLAGET SKANDIA i Flensborg sydslesvigeren HELMUT LECKBANDs erindringer fra et krigsfangelazaret i Rusland under sidste verdenskrig:

Krigsfangelazaret i Tamanskajagaden

ca. 270 sider, heftet. (Normal bogladepris bliver 20,- DM).

FORUDBESTILLINGS-TILBUD: Ved bestilling på nedenstående kupon eller almindeligt brevpaper inden 25. august, kan bogen købes for 14,- DM (ca. 33,60 kr.) + porto (regning i d.kr. og dansk girokort vedlagt).

Studieafdelingen udsendte i fjor på Forlaget Skandia bogen »BARN I FLENSBORG«, som hurtigt blev udsolgt. 2. oplag kom i januar og kan stadig fåes, pris 20,- DM (48,40 kr.).

Send Deres bestilling direkte til DANSK BOGHANDEL, Flensborg.

Undertegnede bestiller herved:

..... ex. HELMUT LECKBAND: KRIGSFANGELAZARETTET I TAMANSKAJAGADEN,
pris 14,- DM (forudbestillings-tilbud)

..... ex. BARN I FLENSBORG, pris 20,- DM

navn

adresse

ønskes tilsendt

jeg afhenter

Send bestillingen direkte til:

DANSK BOGHANDEL FLENSBORG

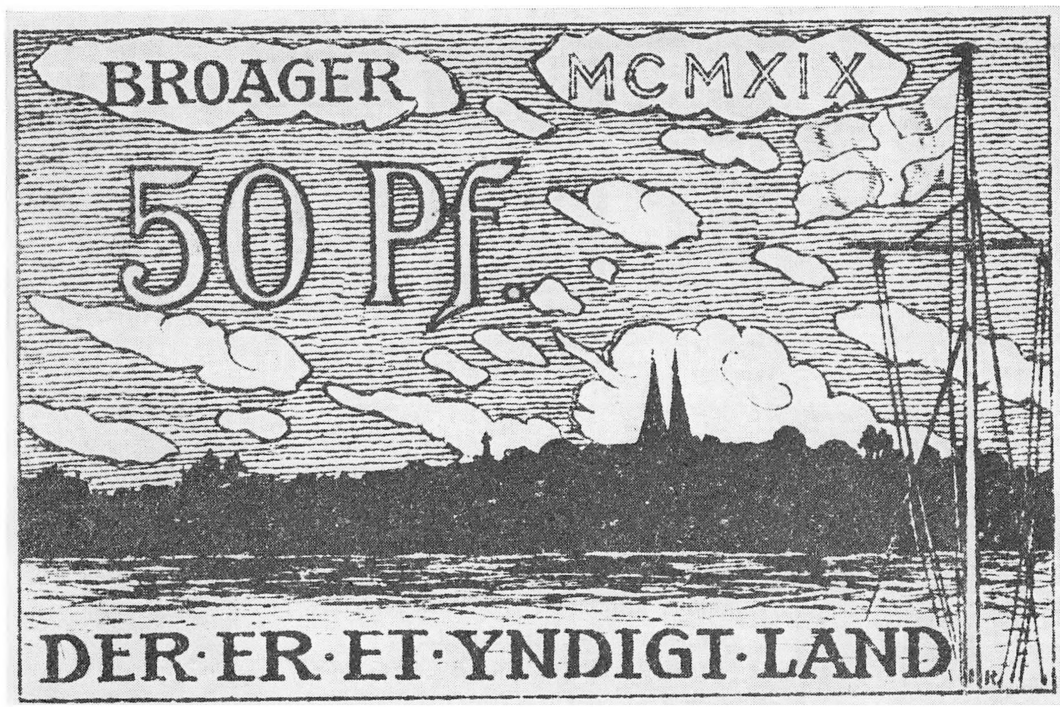
D-239 Flensborg, Nørregade 74, Telefon 25709, Pf. 328.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af Historisk Samfund for Sønderjylland som selvstændig publikation, koster 30,- kroner årlig i abonnement (incl. MOMS og forsendelse). Abonnementet og enkeltnumre (3,75 kroner stykket, særnumre beregnes der

dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, telefon (04) 62 46 83, eller på redaktionens adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, telefon (04) 52 17 37.

Prøvenumre tilsendes gerne og gratis.

Nødpengesedler

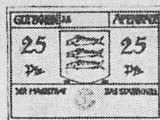
AF HOLGER JACOBSEN

Sparekassen Sønderjylland i Åbenrå har i sit ekspeditionslokale i bygningen Storegade 14 ladet opstille et skab med glasdøre og hylder, hvor man til glæde for det ventende publikum vil etablere forskellige udstillinger. Onsdag den 13. juni åbnedes den første udstilling under festlige former for en lille inviteret kreds, og denne udstilling omfattede nødpengesedler fra den såkaldte 1. zone. Det vil sige det Nordslesvig, der ved afstemningen 1920 stemte sig hjem til Danmark. Man havde bedt mig fortælle lidt om disse pengesedler, og her skal efter hukommelsen gengives, hvad der blev sagt ved denne lejlighed:

»Måske skulle en samler have fortalt om

nødpengesedlerne. Jeg er ikke samler, men det er mig altid en stor glæde at betragte disse sedler som et vidnesbyrd om den interessante tid, da Nordslesvig gled ud af det store tyske rige for i 1920 at genforenes med moderlandet Danmark. Det vil være meget svært at gøre nutidens unge i dag begribeligt, hvilken sensation det var at se dansk tekst, ja, endog Dannebrog på i hvert fald den ene side af sedlen. Nu er det jo en nærmest banal ting med flaget, der hyppigt bruges i reklameøjemed både i sæbehuse og på iskiosker.

For at illustrere, hvilken begivenhed det var, da de første sedler kom i 1918–19, kan

ORIGINALUDKAST.
KUNSTMALER H. DE VOS, AABER, AABENRAA.

I AARET 1920 - FØR KRONEMØNTENS
INDFØRELSE - UDGAV AABENRAA KOMMUNE
I LIGHED MED ANDRE SØNDERJYDSKE
BYER OG LANDKOMMUNER TIL AFHJÆLP-
NING AF MANGELN PAA SKILLEMØNT
SAAKALDTE NØDPENGESEDLER.

TRE KUNSTNERE FRA BYEN OG OM-
EGNEN ANMODEDES OM EFTER NÆRME-
RE RETNINGSLINIER AT INDSENDE UD-
KAST TIL DISSE PENGESEDLER.

AF DE AF KUNSTMALER H. DE VOS
INDLEVEREDE TRE UDKAST BLEV TO
ANTAGET. SEDLERNE TRYKTES
HOS FIRMAET H.O.PERSIEHL, HAMBORG.

ORIGINALUDKAST.
KUNSTMALER FRANCISKA CLAUSEN, AABENRAA.

ORIGINALUDKAST.
KUNSTMALER N. WÖHLK, AABENRAA.

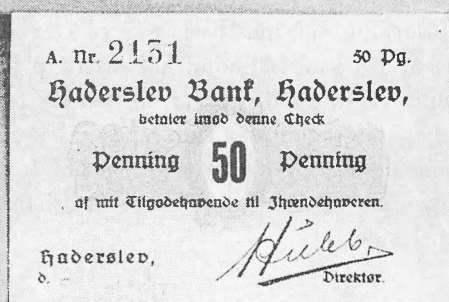

TRYKTE EKSEMPLARER
AF DE UDGIVNE PENGESEDLER.

jeg fortælle, at jeg som 13-års dreng først i november 1918 oplevede revolutionen i Flensborg, hvor jeg sammen med min mor besøgte en farbror, der havde en musikforretning tæt ved den danske kirke på hoved-

gaden. Man blev ved løbesedler advaret imod at gå på gaden, da der var fare for skyderi. Jeg havde alligevel listet mig ud og så, hvordan soldaterne tilhørende det nydannede soldatteråd rev epauletterne af de hjemvenden-

Penning 50 Penning

Sedlerne fra Haderslev Bank er sjældne, idet de blev inddraget og brændt i slesvig den 15.7.1917. At denne samling er velforsynet, skyldes, at fhv. sparekassedirektør A. Ølgaards svoger på nævnte tidspunkt var ansat i Haderslev Bank. Han stak nogle sedler til side - og det kom således via A. Ølgaard denne samling til gode.

de officerers skuldre og tog deres våben. Dagen forløb dog uden blodsudgydelser, men på de voksne kunne jeg mærke, at det var en yderst alvorlig historisk begivenhed.

Godt et halvt år senere var jeg atter på besøg i Flensborg, hvor min onkel i et øjeblik, da vi var alene i forretningen, trak sin tegnebog op af lommen, og idet han kastede

et blik omkring sig, viste han nødpengesedlen fra Broager, hvor man ser kirken og byen i silhouet i baggrunden, medens Dannebrog vajer fra en skibsmast i forgrunden. Min onkel boede privat i Sønderhav og sejlede om morgenen ind til Flensborg med skibet, der kom fra Sønderborg, og han har sikkert fået sedlen på turen. Det var den første nød-

pengeseddel, jeg så, og det indtryk, den gjorde på mig, var betydelig større end det, jeg havde fået af revolutionen. Denne seddel var nemlig for mig et synligt tegn på, at nu agtede man at gøre sig fri. Den var den svale, der for mig varslede den kommende genforening, der dog skulle lade vente to lange år på sig.

Når jeg ser denne seddel, som også er udstillet her i denne righoldige samling, så genkalder synet af den atter de følelser, der besjælede mig, da jeg så den første gang i Flensborg. Vi ved jo allesammen, at det første formål med disse nødpengesedler var at afhjælpe den kolossale mangel på skillemønt, der herskede i Tyskland efter fire lange krigsår, hvor alt metal var gået til krigsindustrien. De små økonomisk betrængte kommuner fandt hurtigt ud af, at der var penge at tjene på sagen, idet samlerne nu begyndte at melde sig, og det er vel noget af forklaringen på, at man kunne være så dristig fra dansk side.

Mødepenge allerede i 1917

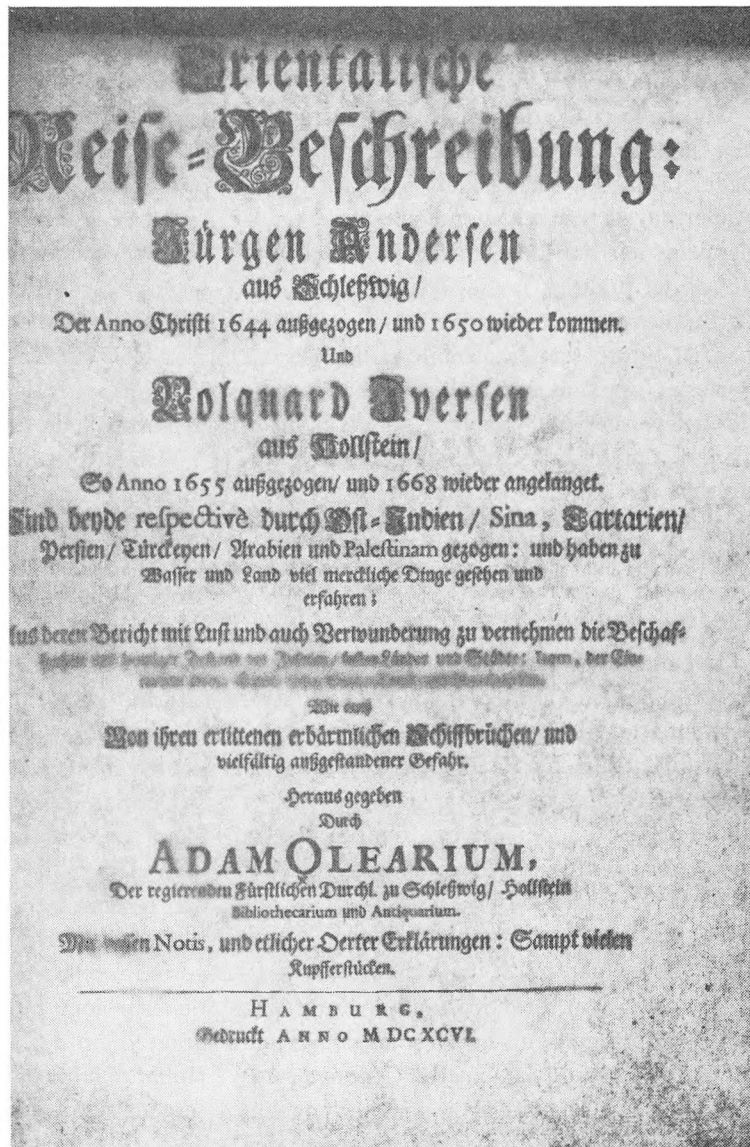
Haderslev Bank, som blev ledet af bankdirektør Hübbe, havde i 1917 udsendt nødpengesedler. Denne uhorste dristighed havde til følge, at sedlerne blev forbudt, inddraget og bragt til Slesvig, hvor de blev destrueret. Det er klart, at disse sedler er overordentlig sjældne, men Sparekassen har et sæt i sin udstilling, nemlig en gave fra fru Anna Ølgaard, født Lebeck, hvis bror var lærling i Haderslev Bank i 1917, og som skyndte sig at erhverve et par sedler inden beslaglæggelsen. Disse forærede han sin søster, som nu har skænket dem til Sparekassen. En flot

gave, da de er højt vurderet af samlere.

For øvrigt kan man sige, at den kunstneriske udførelse af sedlerne i de fleste tilfælde er yderst beskeden for at sige det mildt. Det kniber også med den historiske korrekthed, idet man for eksempel henlægger herredsfoged Nis Henriksens flugt i den røde kappe ude fra Uge til 1220. Det skulle være 1520.

Dybbøsedlerne var de smukkeste

Sedlerne blev som oftest fremstillet i Tyskland, nogle dog i lokale trykkerier. Om den kunstner, der har tegnet de efter min mening to smukkeste sedler her i samlingen, nemlig sedlerne fra Dybbøl, som er udgivet efter kronemøntens indførelse i april 1920, ved man desværre intet. I Åbenrå udskrev man i begyndelsen af 1920 en konkurrence blandt tre kunstnere, nemlig Hans de Voss, Franziska Clausen og Nico Wøhlk. Motiverne var opgivet, og Hans de Voss vandt præmien. Jeg husker endnu, at jeg som dreng har været hos købmand og bager med krøllede sedler fra Åbenrå. Her på udstillingen har man udkastene til konkurrencen, og de trykte sedler er velvilligst udlånt af Byhistorisk Forening for Åbenrå. De nationale tilkendegivelser på sedlerne her i 1. zone var moderate og uden brod mod modstanderen. Det samme kan ikke siges for 2. zones vedkommende, hvor en del af sedlerne er ret aggressive og antidanske. Men da de ikke er udstillede her, er der jo ingen grund til at gå i enkeltheder. Som sagt repræsenterer nødpengene en interessant epoke i genforeningens historie, og denne udstilling kan også glæde ikke-samlere.

På titelbladet til Adam Olearius' rejsebeskrivelse er medtaget en udførlig – og læseanimerende – omtale af værkets spændende indhold.

Herredsfoged Jürgen Andersen

AF POUL ANDERSEN

Inden herredsfoged Jürgen Andersen faldt til ro i en borgerlig stilling i Krop, rejste han til jordens fjerneste steder. Ikke blot lykkedes det ham på fantastisk vis flere gange at redde livet, når døden syntes ham sikker, men han formåede endog at bjerge sine eneståen-

de notater om de mest utrolige rejseoplevelser med sig.

Direktør Poul Andersen, Rinkenæs, fortæller om den vidtberjeste herredsfogeds skæbne.

I 1656 er embedet som herredsfoged i Krop ledigt, og hertug Frederik III på Gottorp udnævner Jürgen Andersen fra Tønder.

Hvilke kvalifikationer har denne mand fra Tønder, der gør ham fortjent til dette embede? Ja, med det kendskab vi har til Jürgen Andersen, så ved vi, at nogen juridisk uddannelse har han ikke, men han er velbega- vet og en praktisk mand, som hertugen har lært at kende gennem et dagligt samvær, hvor han i Gottorps smukke bibliotek har fortalt hertugen om sine eventyrlige rejser, om alle de oplevelser han har haft, om skibbrud, slaveri, om rejser gennem Ostindien, Kina, Persien og Arabien og tilsidst op gennem Europa.

En fremragende fortæller

Hertugen var umådelig interesseret i alle beretninger fra morgenlandene; han havde selv haft udsendinge på rejse gennem Rusland til Persien. Hertugens lærde bibliotekar Adam Olearius var også levende optaget af alle de nyheder, der kunne fremskaffes fra de fjerne og utilgængelige lande, og da der så dukker en mand op, som har set og intet oplevet uhyre meget i Østens fjerne riger, lytter man naturligvis til ham.

Andersen kan fortælle, han har brugt sine øjne og øren godt, og han har lært så meget af landenes sprog, at han har kunnet samtale med de indfødte. Han har omhyggeligt ført sin rejsejournal, og lykkelig bjerget den fra skibbrud og overfald, så han nøje kan tidsfæste begivenhederne, og endelig er han en glimrende fortæller, så læseren får et klart billede af de steder, Jürgen Andersen fører os rundt til. Det er derfor intet under, at den fyrstelige nåde skinner på denne levende og beslutsomme mand, så han får tildelt det ledige embede i Krop. Om hans embedstid skal her intet meddeles, udover at vi ved, at han endnu 1670 sidder i embedet.

Men vi vil nu springe tilbage i tiden til omkring år 1600 for at få lidt at vide om

Jürgen Andersens baggrund.

1500-tallet havde været præget af en god økonomisk udvikling, men omkring århundredeskiftet ebbede det ud, og i Tønder, hvor Jürgen Andersen voksede op, mærkede man nu et alvorligt skattetryk; også Tønder måtte betale godt til det store og dyre hof på Gottorp, og det blev værre, da krigsbegivenhederne rykkede ind på livet af Tønder. I 1627 kom Wallensteins tropper, et besøg der varede i 1½ år, og i 1629 kom Christian IVs soldater for at indtage Tønderhus, og byen havde da indkvartering i et halvt år.

Datidens soldater havde man ikke omsonst på kost, så det var en forarmet by, Jürgen Andersen voksede op i, og nogen fremtid så han ikke i at blive i byen. For at bruge hans egne ord: »Nachdem ich meine kindische Jahren zurüch gelegt / und gesehen / wie das Vermögen meiner lieben Eltern / keine Ankunft / beschaffen –«, og han besluttede sig til at drage ud i den store verden for at søge lykken der.

Der har sikkert været indkvartering i hans hjem, og i al fald har den opvakte dreng givet lyttet til soldaternes fortællinger om den rigdom og de eventyr, der var at hente i krigerlivet. Han besluttede sig til soldatens gerning, rejste til Tyskland, hvor han gjorde tjeneste som musketer, men da dette ikke bragte ham det, han drømte om, tog han til Holland, hvor han i 1644 fik ansættelse som sergent i Det Ostindiske Kompagni.

Rejsen begynder

Den 24. april 1644 finder vi Jürgen Andersen ombord på »Hvalfisker«, der tillige med to mindre skibe, »Jomfruen« og »Salamander« ligger ved øen Texel. Den dag hejser skibene sejl med Batavia på Java som mål.

Trængslerne melder sig omgående. Næppe er man kommet fra land, før en storm blæser op, og de må søge ind på rheden ved Calais og her vente på bedre vejr. Da de

atter er undervejs, bliver de den 5. maj i den spanske sø angrebet af fem Duynkirchischen fregatter, og fra morgen til sen aften kæmpes en hård kamp. En af de fjendtlige fregatter bliver skudt i sænk, men også hollænderne har store tab; ombord på »Hvalfisker« er 26 døde, og takkelagen er stærkt beskadiget. De to mindre hollandske skibe bliver skilt fra »Hvalfisker«, og de tre skibe samles først 9. november på Batavias rhed, hvortil de to andre når 14 dage tidligere end »Hvalfisker«.

Efter søslaget må skaderne udbedres, og så går rejsen forbi de Canariske øer, og 14. juni passerer man ækvator.

Hidtil har man haft storme og søslag, men nu skal man opleve fire ugers vindstille. Vandet må rationeres, men det bliver for-dærvet i de trækar, det opbevares i og stinker så forfærdeligt, at man er nødt til at holde sig for næsen, når den beskedne dagsration hældes i munden.

To kammerater bliver ædt

Endelig lufter det lidt op, men af strømmen er skibet ført langt ud af kurs, man er i nærheden af Brasilien, så først d. 18/8 kan man se Cobo de bono Esperanze (Kap det gode håb). Her gør man landgang, og af sejlene laves der telte til de af skørbug hårdest medtagne; de kommer her, hvor der er friske grøntsager, kød og rent vand hurtigt til kræfter. I tre uger hviler man, reparerer, skaffer frisk proviant fra venligtsindede indfødte, men oplever også på en fisketur, at to af hollænderne bliver fanget af kannibaler, og de rædselsslagne kammerater, der ikke kan hjælpe dem, bliver nu vidne til at de ulykkelige bliver spist: Die Unmenschen satzen sich in einen Kreis herumb / theilten die zerstüchten Menschen unter sich auss / frassen sie rohe samt dem Eingeweide auff / <.

Efter dette uhyggelige intermezzo sætter man atter sejl, og uden større ulykker når man endelig frem til Batavias rhed, hvor

Jürgen Andersen konstaterer, at af de 400 personer, der 24. april begyndte rejsen fra Holland, er kun 160 i live.

Der følger nu nogle kapitler, hvor Jürgen Andersen beskriver byen Batavia, dens beliggenhed og dens indbyggere. Han fortæller om dyrelivet og mærkelige plantevækster, og han beskriver det usunde klima og mærkelige sygdomme, men med den kritiske sans, han er i besiddelse af, vil han ikke godtage, at man bliver skævhalsset af at sove i måneskin.

Da Jürgen Andersen kommer til Java, har der lige været tronskifte, og den hollandske gesandt skal gøre den nye konge sin opvartning. Jürgen Andersen kommer med som leder af den militære eskorte og fortæller om hoffivet, om retsvæsenet og de barbariske straffe, der idømmes for ret små forseelser – tyve bliver således trampet ihjel af elefanter. Også til de andre øer, Sumatra, Madura og andre steder, hvor hollænderne har handelspladser, kommer han, og alle steder gør han sine iagttagelser om geografien og religiøse skikke, såsom enkebrænding, pagodernes udsmykning og gudstjernerne. Han beskriver også varerne, der købes, indigo, salpeter, opium, elfenben og ædelstene som smaragder, rubiner, turkis samt guld- og sølvgenstande.

Hollænderne besejlede ikke kun de ostindiske øer, men med Java som hovedkvarter sejlede de også til Det røde hav, og Jürgen Andersen fortæller om en tur til Mocha (i dag Al Mukha), hvor både englændere og hollændere har kontorer, og han nævner, at også danskere tidligere har været repræsenteret her.

Slavemarked

På rejsen til Mocha medbringer man 120 slaver, der skal sælges på det arabiske marked. Jürgen Andersen sammenligner salget med et kvægmarked, beretter hvorledes slaverne grundigt undersøges af køberne, og

han noterer, at prisen på en slave godt kan være 40 rdl., og at indkøbsprisen næppe ligger på mere end 1 rdl.

På vejen tilbage til Java sejler man langs Arabiens sydkyst til den persiske brugt og videre til Forindien med besøg i Trankebar, hvor han fortæller om det danske fort, Dansborg: »Slottet er firkantet, bygget op af gode, brændte sten, omgivet af en tør grav og palisader. Slottet skal være opført af en dansk adelsmand, Offe Godde til Tommerupgård, som har været rigsadmiral.«*)

Efter opholdet i Trankebar er Jürgen Andersen på Ceylon, og også denne ø beskriver han nøje. Ustandselig er han på farten, han lærer sig det malayiske sprog, og i sin bog har han nedskrevet 100 gloser i malayisk »som er brugelige i hele Indien.«

Forlist og solgt som slave

I sommeren 1646 bliver han beordret med på en rejse til Japan, og efter opholdet der skal han sejle med en kinesisk djunke tilbage til Batavia. Skibet, hvor der er 128 personer om bord, er ladet med silke, porcelæn og kamfer, og turen går forbi Formosa. Kort efter man har passeret Formosa bryder en vældig storm løs, skibet er ikke særlig sødygtigt, man driver ind mod den kinesiske kyst og grundstøder på en skjult klippe. Skibet bliver slået til vrage, og det meste af ladningen går tabt; 123 af de ombordværende drukner, men Jürgen Andersen, en svensker, en nordmand og to fra Lybæk bliver reddet i land. Blandt vraggodset, der driver i land, er også Jürgen Andersens kiste med hans notater. De kinesiske redningsmænd tager sig pænt af dem, beværter dem

*) Jürgen Andersens oplysning er korrekt, det er Ove Gjedde, der menes. Ove Gjedde foretog fra 1618–22 en rejse for at grundlægge en dansk handel i Ostindien og byggede 1620 fortet Dansborg i Trankebar.

godt, for foruden strandingsgods, der tilhører den, der bjerger det, er der også penge at tjene på mennesker; de kan sælges som slaver, og det bliver de overlevende da også, og de må nu gøre tjeneste i en kinesisk hærstyrke. Under et slag med tartarerne bliver Jürgen Andersen taget til fange og skal nu tjene hos en tartaroberst; det lykkes ham at flygte, og efter mange farefulde oplevelser når han frem til Meschet (i dag Mashhed) i Persien, næsten på årsdagen for skibbrudet på Kinas kyst.

Dødsdømt

I Persien får han tilbud om at tjene hos den persiske konge som artillerist, og som sådan gør han nu tjeneste i to år, hvorefter han beder om sin afsked for at kunne rejse hjem. Afskeden bliver bevilliget, og han får sit sold og et pas, så han kan rejse gennem Persien. Men ved grænsen til Tyrkiet kommer han i klammeri, og han bliver bagbundet ført til Bagdad, mistænkt for at være spion. Hans sag står dårligt, og juleaften kommer der en capuciner munk, der skal berede ham til døden. Heldigvis kommer der også bud fra byens guvernør, og efter at Jürgen Andersen har talt med ham og forklaret om sig selv, bliver han løsladt, får en ny hest, alle sine rejsebeskrivelser udleveret og et pas, så han frit kan rejse videre, og juleaften rider han ud af Bagdad, og i selskab med en større karavane rejser han over Ninive til Aleppo. Herfra gør han en afstikker ned til Jerusalem, for han vil dog se den hellige grav, tilbage til Aleppo, hvor han erfarer, at der i havnebyen Scandrona (i dag Iskenderun) ligger et skib fra Marseille; han får skibslejlighed, og d. 25/3 1650 står de ud af havnen med kurs mod Malta. Rejsen forløber godt, selv om de undervejs bliver forfulgt af sørøvere, og den 7. april når man »die nahmhaffte Insul Malta / woselbst St. Paulus Schiffbruch gelitten /«.

På Malta træffer Jürgen Andersen en søn

af Ove Gjedde, Brostrup Gjedde, der er på Malta sammen med sin hovmester Christian Legard, og disse to er deres landsmand behjælpelig på forskellig vis. Bekendtskabet med Gjedde fortsætter, idet Gjedde to eller tre gange, når hans mange rejser fører ham forbi, aflægger besøg i herredsfogedboligen i Krop.

12. april sejler Jürgen Andersen fra Malta, og en uge senere sætter han atter foden på Europas jord i Marseille efter at have været på farten i seks år. Den sidste del af rejsen er uden større dramatiske begivenheder, selv om han ikke tager den lige vej hjem. Han rejser over Milano, Venedig og Firenze, hvor han i øvrigt atter træffer Brostrup Gjedde og andre danske adelsmænd, der er venlige og hjælpsomme mod landsmanden fra Tønder. Han rejser videre til Rom, og atter mod nord til Pisa, Livorno, gennem Tyrol til Innsbruck, til Augsburg og videre op igennem Tyskland. I Wittenberg træffer han atter en landsmand, nemlig Mathias Matzen (Madsen?), søn af borgmesteren i Middelfart Claus Matzen, og med ham får han fri befordring til Hamborg. Fra Hamborg tager han til Lybæk, og det er hans hensigt at finde skibsløjlighed til Livland, hvor han har en broder, men pungen er næsten tom, og en bekendt giver ham det råd, at han skal tage til Gottorp og melde sig til tjeneste hos hertugen. Jürgen Andersen følger rådet, og 23. november 1650 når han frem til Gottorp.

En times rejseeventyr daglig

At Jürgen Andersens oplevelser blev til en bog skyldes ikke ham selv, men hertugens lærde bibliotekar Adam Olearius. Der sker nemlig det, at da Jürgen Andersen melder sig hos hertugen, får han ordre til at møde hver dag på slottet og i en time fortælle om sine oplevelser, og imens han fortæller og hertugen spørger, sidder Olearius skjult i biblioteket og nedskriver alt, hvad Jürgen Andersen fortæller. Da beretningen er endt,

giver hertugen ham ordre til at skrive den ned, og denne skriftlige beretning bliver sammenlignet med Olearius notater, og man konstaterer, at den mundtlige og skriftlige beretning stemmer overens, hvorefter Jürgen Andersens beretning bliver lagt til side i det gottorpske bibliotek.

To mand om èn bog

Jürgen Andersen er ikke interesseret i udgivelse af rejseoplevelserne, men Adam Olearius, som allerede har udgivet en bog om sine oplevelser som hertugens udsending, og nu forbereder en ny udgave, da hans bog har vakt stor opmærksomhed, vil gerne have Jürgen Andersens rejsebeskrivelse med i den ny udgave, og så sker det, at endnu en berjest slesviger dukker op, en bogbindersvend fra Husum, der i 13 år har været i Østen. Olearius tager denne mand, Vollquard Iversen, med ud til herredsfogeden i Krop.

Mens de to ostindienfarere sidder og udveksler erindringer, sidder Olearius som en opmærksom lytter. Han konstaterer, at deres udtalelser er overensstemmende, og Olearius finder nu ud af, at Vollquard Iversens oplevelser skal med i den nye bog, og Olearius skriver selv et afsnit om Vollquard Iversens rejse, og det hele bliver til bogen: *Orientalischer Reisebeschreibung af Jürgen Andersen fra Tønder og Vollquard Iversen fra Husum*, udgivet af Adam Olearius.

Kilder:

Orientalischer Reisebeschreibung. Jürgen Andersen und Vollquard Iversen. Udgivet af Adam Olearius. 1669 og 1696.

Tønder gennem tiderne. Red. M. Mackeprang. Hist. Samf. f. Sønderjylland. 1943.

Dansk Biografisk Lexikon. C. F. Bricka. 1892.

Historisk Samfunds STORE EGNSVANDRING

2 Gange to-dages ekskursioner 8-9 og 15-16 september

Historisk Samfunds egnsvandningsudvalg har besluttet i år at udvide sit operationsområde og håber naturligvis, at eksperimentet vil lykkes, for der er faktisk hvert år tale om et eksperiment. Planen er langt fra færdig, der er stadig en del usikkerhedsmomenter, men hovedtrækkene kan dog røbes allerede nu. Datoen er fastlagt til 8. og 9. september, og turen vil under forudsætning af fornøden tilslutning blive gentaget den 15. og 16. september. Grundlæggeren og lederen af frilandsmuseet i Molfsee ved Kiel, professor *Alfred Kamphausen*, der vil være kendt fra besøget der i 1969, har venligst stillet sig til rådighed både som rådgiver, vejviser og taler. Han ville også formidle et besøg på slottet *Schierensee* ved Westensee, hvor vi var i 1959, men på grund af restaurering måtte springe over i 1969. I mellemtiden har Vesttysklands store bladkejsers Axel C. Springer købt godset og skal efter forlydende have anvendt ca. 20 mill. DM (eller måske meget mere) til køb, istandsættelse og erhvervelse af en kostbar inventarsamling – foruden det, der var i forvejen – væsentligst bestående af sjældne antikviteter. Desværre kan det ikke med sikkerhed siges, om denne ellers enestående begunstiggelse bliver os til del.

Der er nu også en række andre interessante mål for turen, Eutin og historiske seværdigheder i omegnen, Lybæk, hvor vi overnatter, og hvor der bliver foredrag om emnet (sandsynligvis) »Hansaen og Danmark«. Søndag formiddag bliver der byvandring i Lybæk, hvorefter vi kører til Ahrensburg tæt ved Hamburg, bygget af Trøjborgs bygherre Peter Rantzau med Lyksborg slot som model. Det var Schimmelmännernes sæde,

ejes nu af Hamburg by og det nærliggende amt og er indrettet som herregårdsmuseum. Antagelig vil frokosten blive indtaget i nærheden af slottet.

Den sidste visit gælder Segebergs kalkbjerg og de underjordiske grotter, en seværdighed i Europa. Vi regner med at være tilbage over grænsen tidligt søndag aften.

Der er ikke sikkerhed for, at den her forelagte skitse bliver den endelige plan. Ved et så omspændende arrangement er der mange hensyn at tage, men hovedlinjen bliver næppe ændret. I den endelige indbydelse, der sendes ud til medlemmerne i begyndelsen af august, vil detaljerne blive tydeligere markeret.

Et af medlemmernes første spørgsmål vil ganske naturligt dreje sig om prisen. Takket være overskud på nogle af egnsvandringerne er der oparbejdet en lille fond, hvorfra penge stilles til rådighed til billiggørelse af turen. Vi regner med en pris på ca. 200 kr. per deltager. Heri er indbefattet betaling for busrejse, entreer, foredrag, middag i Lybæk, overnatning i Lybæk på hotel med morgenmad samt frokost ved 12-13-tiden. (Man må altså selv sørge for forplejning indtil lørdag aften).

Der bliver kun tale om 2 busser pr. tur med et højeste deltagerantal på ca. 85. Men selv om der på tur nr. 2 kun melder sig deltagerne til én bus, gennemføres den alligevel.

Der vil som nævnt komme yderligere oplysninger i den endelige indbydelse. Nu er der i hvert fald tid til overvejelser.

PS: Umiddelbart før trykningen er der kommet meddelelse om, at Axel C. Springer har lovet at ville modtage deltagerne i Historisk Samfunds store egnsvandring på slottet Schierensee.

C. St.

Fra degneskole til folkeskole i Hygum

AF ERLAND MØLLER

Problemerne i forbindelse med sammenlægning og nedlægning af skoler er ikke udelukkende en nymodens foreteelse. Assistent Erland Møller, Åbenrå, skriver om lignende vanskeligheder i Hygum sogn i forrige århundrede.

Kirke og skole fulgtes altid ad. I middelalderen var det præster og munke, som tog sig af undervisningen, hvis fornemste sigte var at oplære børnene i den kristne tro. Ved reformationen gik antallet af gejstlige stærkt tilbage, og på landet blev det nu de læge sognedegne, som foruden at lede salmesangen, foretage klokkeringning og i øvrigt gå præsten til hånde, skulle holde skole. Degnen ejede ofte degneboligen med tilhørende skolestue eller en del deraf. Han havde andel i præstens offer af smør, ost m. v., drev ofte et mindre landbrug, fik hvert år en nærmere fastsat mængde korn samt skolepenge for hvert barn.

Det er sikkert rigtigt, når P. Rhode i 1775 skriver: »Degnene her have deres boliger, vist korn af bønderne, somme steder også skøn avling item visse pund smør, ost og brød etc.« Derimod er det nok mildt overdrevet, når samme præst påstår, at »degnene har større indkomme end en kongelig tolder, fire gange så meget som en kongelig postmester; mon de ikke æde skoleholderens tilfaldende brød?« Ofte gik degneembedet i arv, således i Oksenvad sogn, hvor fader fulgte søn lige fra den første degn, vi kender, fra første halvdel af 1600-årene til den sidste, som gik fra embedet efter indførelsen af skoleordningen af 1814.

Degnene var ustuderede folk. Den unge

degn gik i lære hos den gamle og fik sit underhold af ham. Hvis den unge degn stiftede familie, kunne det knibe at få indtægterne til at slå til. Så måtte degnefamilien forøge sit landbrug, og det kunne ofte medføre klager fra befolkningen, fordi der blev for lidt tid tilovers til lærergerningen.

Den undervisning, de gamle degne kunne give børnene, var måske ikke så dårlig endda. Degnene var selv bønder iblandt bønder, dybt rodfæstede i deres sogn og deres kald og var sikkert ofte i stand til at bibringe børnene netop de kundskaber og den livsholdning, som de havde brug for. Men den officielle målsætning var i al beskedenhed, at børnene skulle kunne »forklare den rette mening af Luthers katekismus samt udsige deres tros rette mening.«

Først med forordningen af 24. august 1814 om skolevæsenet i hertugdømmerne kom undervisningen ind i forsvarlige rammer. Nu var målet: at børnene ikke blot skulle undervises i læsning, skrivning og religion, men også i almenyttige fag især med hensyntagen til deres fremtidige erhverv. De skulle lære læsning, skønskrift, regning, forstands- og hukommelsesøvelser, det almenyttige fra naturlære og naturhistorie, fædrelandshistorie og geografi, sjæle- og sundhedslære, religion, sang (kirke-melodier) og om muligt praktisk undervisning i frugtavl og havebrug samt sløjd og håndgerning. Intet barn måtte udskrives af skolen før konfirmationen. Der oprettedes skoledistrikter, således at en eller flere landsbyer hørte til samme distriktsskole, der skulle opføres midt i distriktet. Hvor der i for-

vejen fandtes en degneskole, skulle den anvendes som distriktsskole. Der blev givet regler for skolernes og lærerboligernes indretning. Skolestuen skulle være 10 fod (3 m) til loftet, lys og rummelig, have bræddegulv og ovn. I lærerboligen skulle der være mindst to stuer og et kammer, et køkken og den nødvendige staldplads samt lade til opbevaring af korn. Vinduerne skulle være til at åbne, der skulle være bræddegulv i stuerne, og umiddelbart ved boligen skulle der indrettes og indhegnes en tilstrækkelig rummelig køkkenhave.

Som løn skulle læreren have tilstrækkeligt land til at græsse og fodre to køer eller i hvert fald en ko, dertil i naturalier 3–5 tdr. rug, frit brændsel til sig og skolen og en løn på 48 til 160 rigsbankdaler og mere efter skoledistriktets størrelse og velstand. Skolelandet skulle ikke blot udlægges, men også frit bearbejdes af skoleinteressenterne.

Udgifterne til bygning og reparation af skolehusene, køb af skolelandet og levering af korn og brændsel skulle alene betales af gårdejere og bølsejere samt af ligestillede parcellister og arveforpagtere. De kontante skolepenge skulle derimod betales af alle skoleinteressenter; hyreinderster og aftægtsfolk dog kun, hvis de havde skolepligtige børn. Ved bygning og reparation af skolehuset skulle de, som intet betalte, yde gratis arbejde. Om sommeren kunne elever, som skulle hjælpe til med arbejdet hjemme, søge tilladelse hos præsten til at få fri fra skolen visse uger eller måneder, dog skulle læreren også i den tid opretholde undervisningen, om blot to elever mødte.

Biskoler måtte kun tillades undtagelsesvis. Også ved sådanne sikredes læreren bolig og løn. Eleverne ved biskolen skulle besøge distriktsskolen de sidste to år før konfirmationen og herfor betale en godtgørelse til distriktsskolelæreren.

Endelig blev der fastsat bestemmelser angående pension til enker og ansættelse af hjælpelærere til svagelige eller gamle skole-

lærere.

Det var en god lov, som sammen med den samtidige, for kongeriget gældende lov om almueskoler blev grundlaget for den folkeskole, som vi kender i dag.

Den nye skolelovs gennemførelse

Hvordan gik det så med at få den nye lov ført ud i livet? 1814 var året efter statsbanerotten og det år, hvor Napoleonskrigene, hvori Danmark var kommet til at spille en så ubehagelig rolle, omsider blev bragt til afslutning. Landet var forarmet, og det tog lidt tid, inden der blev råd til at føre alle de nye reformer ud i livet.

I Hygum sogns præste- og skolearkiver findes en del korrespondance, som lader os ane lidt om de problemer, der kunne opstå i et fattigt hedesogn.

Hygum sogn var delt i to skoledistrikter. Hygum skole søgtes af børnene fra Hygum, Brøstrup, Holm og Olling. Den var bygget i henhold til fundats af 16. 6. 1745, bestod af syv fag grundmur, hvoraf de tre fag var til skolestue, samt 7 fag ladehus af tømmer og sten, som tilhørte degnen.

Kamptrup skole søgtes af børnene fra Kamptrup, Fæsted og Harreby og var oprettet i henhold til fundats af 7. 12. 1745. Den var i 1815 så forfalden, at skolelæreren ikke kunne opholde sig i den vinteren over. Den søndre side var færdig at falde, og den vestre ende og taget på den søndre side manglede ganske tækkelse.

Begge skolers opførelse og vedligeholdelse var bekostet af Hygum kirke.

I Hygum havde tidligere virket en løbedegn fra Ribe, men omkring 1745 fik Hygum sin egen degn, en ustuderet mand, beskikket af biskoppen i Ribe. Det var i 1814 degn J. Jørgensen, som underviste i Hygum skole. I Kamptrup underviste skolelærer Knudsen.

I 1826 kunne sognepræsten Fr. Bertelsen notere i dagbogen, at »Hygum skole er fuld-

Hygum skole omkring århundredskiftet. Til højre den gamle skole bygget i 1841 af Niels Thomsen efter tegning og overslag af blytækker Niels Møller. Til venstre den nyere klassefløj bygget i 1861 af blytækker Peder Møller. (Foto: Biehl, Gråsten. Historiske Samlinger for Sønderjylland).

kommen indrettet til den indbyrdes undervisning, og den nye beskikkede skolelærer Ebbesen fortsætter undervisningen med lyst og iver. Kamptrup: Begyndelsen er gjort men undervisningen vil ej nå fuldkommenhed, før jeg med tiden får en ny skolelærer og en ny skolebygning«.

Året efter, den 1. maj 1827 indsendte skoleforstanderne for Kamptrup distriktsskole overslag over den nødvendige ombygning til kirkevisitatorerne (amtmand og provst). Omkostningerne ville beløbe sig til 603 rdl. 10 skl., som skoledistriktet ved disse trykkelige tider umuligt kunne udrede. Man søgte derfor om et uopsigeligt lån af Hygum kirkes midler og var villig til at forrente lånet.

Pastor Bertelsen videresendte ansøgningen med sin varmeste anbefaling. Han fandt det rimeligt, at kirkens midler først og fremmest kom sognets beboere til gode. Kirken havde pengene, og der skulle være nok både til

skolens istandsættelse og kirkens indvendige forskønnelse. Skulle beholdningen ved nøje undersøgelse ikke slå til, mente han det vigtigst, at skolen blev færdig først, så den indbyrdes undervisning efter vor nådigste konges vilje kunne udføres.

Så blev da skolen bygget om, og der blev endda så mange penge tilovers, at blytækker Niels Møller fra Hjerting kunne lægge nyt gulv i hele kirken og forsyne den med de nye, lukkede stole, perleblå med røde lister, som findes i kirken i dag.

I 1831 døde lærer Knudsen, og således fik pastor Bertelsen også sit andet ønske opfyldt, idet den unge lærer H. C. Appel rykkede ind i lærerboligen i Kamptrup.

Kamptrup skole lå på en fugtig grund, og i 1858 blev det nødvendigt at bygge en ny skole ved Fæsted. Den kom til at ligge på en bakke og blev et meget smukt skolehus. Da skolens nye beliggenhed ved Fæsted gav anledning til mange muntre ordspil, blev det

bestemt, at den skulle beholde navnet Kamptrup skole.

I Hygum fortsatte man i den gamle degneskole til 1836. Så var også den medtaget af fugt, og da provst Aagaard i Ager-skov fandt, at reparation af gammelt koster forholdsvis mere end nyt, besluttede man at bygge en helt ny skole. Den 24. 11. 1836 købte man et stykke jord på 2 10/16 skp. af sognefoged S. Simonsen, og her opførtes den nye skole med lærerbolig og skolestue, med stald- og ladebygning, med ovnhus og brønd. I 1861 tilbyggedes en ny to-klasset skolefløj. Lærerboligen blev større, og der blev også plads til en lille stue til andenlæreren. De gamle bygninger anvendes nu til privat beboelse; de er blevet moderniseret med eternittag og blomstervindue og ligger side om side med den nye store skole.

I hvert af de to skoledistrikter var der tilmeldt ca. 100 børn til undervisningen, og man kan nok undre sig over, hvorledes det var muligt for en lærer at undervise så mange elever i forskellige aldre samtidigt i en skolestue, der næppe har været større end 6–7 meter i kvadrat. Det har sikkert stillet store krav til læreren. Dog har holdene næppe været så store, som det kunne synes. Forsømmelserne var umådelige, så mange, at de faldt provst Aagaard for brystet, og i 1829 indsendte han eksamenslister og mødeprotokoller for Hygum og Kamptrup skoler til amtmanden med anmodning om, at beboerne måtte få en påmindelse om at holde deres børn bedre til skolen.

Hygum skole: Indstillet til eksamen 96 elever i alderen 4 år (en elev) til 17 år. (Den 4-årige Hans Hansen staver på tabellen, skriver og regner). Af disse 96 elever var ialt 43 fraværende ved eksamen, og 8 dimitteredes. Mødeprotokollen for klassen med indbyrdes undervisning omfattede 52 elever, hvoraf de 29 overhovedet ikke havde vist sig i skolen i vinterhalvåret 1. 10. 1828 – 1. 4. 1829. Den gennemsnitlige forsømmelsesprocent for hele holdet udregnet efter mødte skoledage var

75.

Mødeprotokollen for den øverste klasse var for januar kvartal 1829. Af 48 elever var 30 udeblevet fra undervisningen alle 71 dage. Her var forsømmelsesprocenten 86.

I Kamptrup skole holdtes eksamen for 96 elever i alderen 5–17 år. Her var 32 elever fraværende ved eksamen. Mødeprotokollerne for begge klasser var for januar kvartal 1829.

Klassen med indbyrdes undervisning bestod af 66 elever i alderen 5–15 år. Af disse havde 29 forsømt 100 procent. Den gennemsnitlige forsømmelsesprocent var 87.

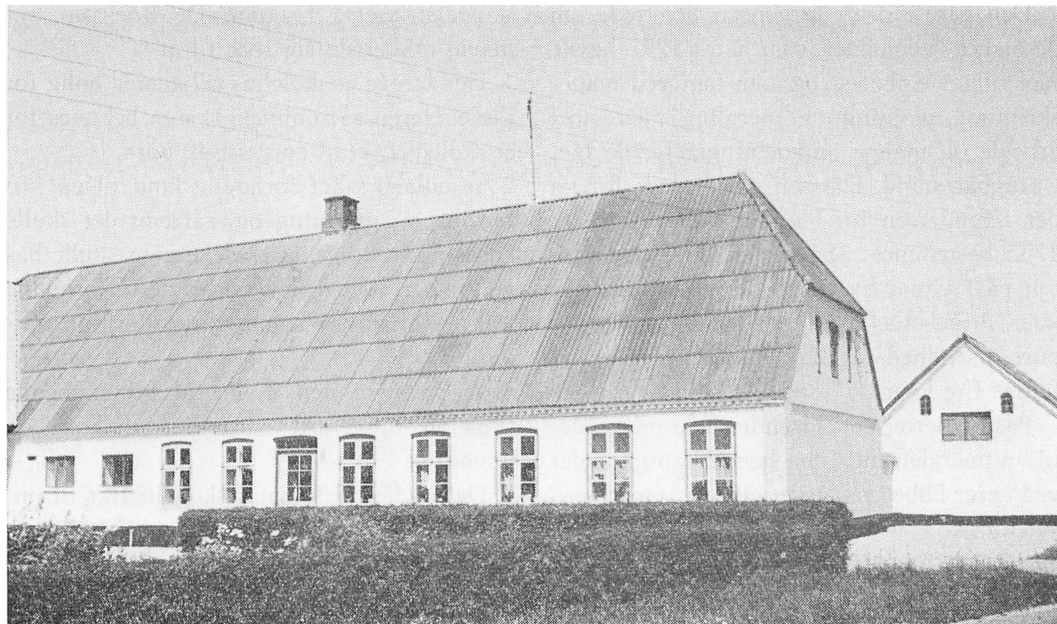
Øverste klasse bestod af 32 elever i alderen 10–17 år. 8 havde forsømt undervisningen alle 71 dage. Total forsømmelsesprocent: 71!

Med så mange forsømmelser har der i gennemsnit næppe været flere end 20–25 elever ad gangen i skolen, og det har lettet arbejdet betydeligt. I øverste klasse blev ikke optaget elever under 10 år, og når man i listen over elever med indbyrdes undervisning finder adskillige 6–8-årige, som har »gennemgået alle læse- og skrivetabeller«, kan man forestille sig, at tiden til de kunne komme i øverste klasse var faldet dem lang.

Hvad syntes nu beboerne om alt det nye? De må da have været lykkelige over de gode muligheder, deres børn nu fik for at lære noget.

De fleste var sikkert glade for forandringen, men ikke alle. Der var nogle, som ikke kunne forstå, at den lærdom, de selv havde fået, ikke mere skulle være god nok, og de gav sig flittigt til at studere skoleordningen. Heri fandt de, at der tilkom skolelæreren land til foder til to køer, og ved nærmere eftertanke mente de, at han i grunden havde mere land til rådighed, end han strengt taget kunne tilkomme. De blev så enige om ikke mere at ville behandle skolelærerens jord.

På en forespørgsel af 4. marts 1832 fra lærer L. Ebbesen i Hygum og H. C. Appel i Kamptrup meddelte amtmanden sognepræ-

Den nu nedlagte Kamptrup skole, som den ser ud i d'ag. (Foto: M. Kamphövener. Historiske Samlinger for Sønderjylland).

sten, at han skulle instruere skoleforstanderne om at sørge for, at skolelandet blev frit bearbejdet af skoleinteressenterne. Skoleforstanderne holdt møde med beboerne, som enten skulle udlicitere arbejdet eller selv udføre det, og man enedes da om det sidste, men aftalte underhånden kun at ville pløje en del af landet.

Den 12. april 1832 mødte så nogle landmænd med heste og redskaber for at pløje. Lærer Ebbesen bad dem først pløje et stykke ager, som havde ligget brak en del år, og som nu efter det gængse sædskifte trængte til at komme under plov, men det var uheldigvis netop et af de stykker, som de Hygummer var enedes om ikke at ville behandle, og da Ebbesen holdt på sit, endte det med, at bønderne drog hjem uden at have pløjet noget som helst. Ny klage til amtmanden fra Ebbesen og præsten, som var udmærket klar over, hvad der stak under. Amtmanden svarede, at Ebbesen selv måtte sørge for behandlingen af jorden på de »widerspenstignens«

regning med forbehold af straf for deres genstridighed, og Ebbesen lejede derefter folk til at udføre arbejdet.

I samme efterår indsendte mændene fra Hygum en klage til amtmanden over pløjeomkostningerne. De var i foråret mødt frem med heste og redskaber for at pløje, men Ebbesen havde afvist dem, og derfor måtte han virkelig selv betale, hvad pløjningen havde kostet. For resten fandt de det ganske urimeligt, at skolelæreren skulle have så meget land, at det var nok til at holde fire køer, når han efter skoleordningen kun kunne tilkomme land til to køer. Amtmanden lod klagen gå til udtalelse hos pastor Bertelsen i Hygum, som forsøgte at samle alle trådene i den spegede sag. Han indhentede en vurdering fra den kongelige ridefoged Riedell på Røddinggård, som fandt Ebbesens standpunkt forsvarligt i alle måder. Det stykke land, som Ebbesen havde forlangt pløjet, trængte højligt til behandling, om det ikke skulle blive til hede.

Den gamle degn Jørgensen berettede om de magre hedelodder, som han i 1797 havde fået tillagt embedet, og som han ved mageskiftning, pløjning og mergling med stort arbejde og mange omkostninger havde fået i brugbar stand. Ebbesen gjorde rede for, at der i fundatsen for Hygum skole af 16. 6. 1745 bestemmes: »Så nyder og skolemesteren på Hygum bys mark fri græsning til 2 køer, 5 får, et svin og en gås«, og at det var pure usandhed, at der kunne græsses og fodres fire køer.

Pastor Bertelsen indsendte hele materialet til amtmanden med den bemærkning, at der ved lærer Ebbesens ansættelse var taget hensyn til skolelandets størrelse, og at Ebbesen derfor fik mindre korn in natura og færre penge, end han ellers efter skolens størrelse burde have. Desuden, da skolelandet nu engang havde den størrelse, så burde det hele vedligeholdes. Herefter blev skoleinteressenternes klage definitivt afvist.

Men gemt er ikke glemt!

En ny chance

Da nu den nye skole skulle bygges i 1838, begyndte de Brøstrupper at røre på sig. Når skolen alligevel skulle flyttes, fandt de det rimeligt, at den kom til at ligge ved Brøstrup Skov, 500 skridt østen for Hygum, så deres børn ikke skulle have så lang en skolevej. Hvis det ikke kunne lade sig gøre, ønskede de en deling af skoledistriktet, så de kunne få deres egen skole. Hvis det heller ikke kunne lade sig gøre, ønskede de tilladelse til at oprette en biskole. Præsten fandt det uheldigt med en deling af distriktet, men mente, at man burde overveje at give tilladelse til en biskole og så foretage en rimelig nedsættelse af bidraget til Hygum skole. Men også dette afviste visitorerne. Nu forsøgte Brøstrupperne at gå direkte til hovedet. De satte sig i forbindelse med advokat Wattering i Slesvig, som konciperede en skrivelse til den kgl. slesvig-holstenske regering om adskillelse fra

skoledistriktet i Hygum. De Brøstrup bymænd erklærede sig rede til at

1. lade bygge et skolehus tilligemed bolig for skolelæreren så rummeligt, som behøves for et skoledistrikt af omtrent 40 børn,
2. at udlægge det fornødne land til en kos fodring og græsning og, såfremt det skulle anses nødvendigt, at skolelæreren skulle have to køer, ville de levere den dertil fornødne fourage og anvise sommergræsning for samme,
3. at præstere den i sin tid bestemmende skoleløn tilligemed naturalier af korn og brændsel.

Da imidlertid Hygum skoledistrikt til opbyggelse af et nyt skolehus havde af Hygum kirkes midler fået 80 rdl. cour., og samme distrikt tillige var til samme øjemed forundt en understøttelse på 125 rdl. cour., så håbede Brøstrup by på en forholdsmæssig del af disse penge til hjælp til deres skoles opbyggelse.

Til degne- og skolelærerembedet i Hygum var land til fire køer, altså mere end nødvendigt. Til at udlægge dette land havde Brøstrup i sin tid gjort bidrag, ligesom også denne by hidtil havde måttet konkurrere til at vedligeholde skolehuset sammesteds, altså forment Brøstrup såvel i den ene som den anden henseende at have en lige så retfærdig som billig fordring på erstatning.

Sognepræsten, nu H. Matzen, indkaldte de Hygum bymænd, som ikke mente at forurette Brøstrup ved at skolen forblev i den større by, hvor den altid havde været. Man fandt, at det ville blive alt for dyrt for både Hygum og Brøstrup med to distriktsskoler. Kravet om andel i skolejord og skolehus fandt man ugrundet, da jorden var udlagt alene af Hygum by, og Hygum kirke havde bygget skolehuset og vedligeholdt det indtil for nogle år siden. Herefter blev Brøstruppernes krav endeligt afvist, og skolen i Hygum blev bygget som planlagt.

Frants Trolle Bertelsen af Assens var sognepræst i Hygum 1805–1835. Det var i hans

De store træer omkring Husum

AF HENNING JENSEN

Konsulent Henning Jensen, Hatsted, indbyder til en »behagelig søndagstur for træelskere«, som han siger. Træerne står i Husums omegn; de henter næring i jordlag fra den næstsidste istid, og de er virkelig seværdigheder på grund af størrelsen.

Der kommer hvert år utallige mennesker til Husum syd fra for at se munkenes efterladte blå krokus i slotsparken. Der kommer også enkelte nord fra, men de er lette at tælle. Danskerne valfarter ikke, man kan godt leve et normalt liv uden at have set krokusblomstringen i Husum. Derfor slog katolicismen aldrig rigtig an i Danmark, danskerne gad ikke tage på pilgrimsfærd til Rom, livet var rigt og herligt her i Norden, væk med den blege relikviedyrkende katolicisme. Vi bøjer hovedet i respekt for Hans Tavsens og mindes ham hver gang, vi kører forbi Ribe, ja, vi mindes naturligvis også Dronning Dagmar, men det er nu i anden forbindelse.

Men skulle De nu alligevel få lyst til en søndagstur, uden relikviedyrkelse, men i al ro og mag, så at De møder på arbejdet om mandagen med nye kræfter og veloplagt, så prøv at køre over grænsen ved Sæd og følg B 5 sydpå. Kør frit frem til Bredsted, ind igennem byen ud mod Breklum, det er hele tiden B5, og De kører nu på Gestranden, og det vil i virkeligheden sige kystlinien anno 0.

Efter at De med 60 km i timen, mere er ikke tilladt, har passeret Struckum, kører De ud i Hatsted marsk, men det er altså hele tiden B5, og De har nu marskområder på begge sider af vejen; der dukker et par enkelte værfter op, en enkelt bebygget, andre ubebyggede, beboerne døde i det 15. århun-

drede under den sorte død, men lad det ligge, det vender vi tilbage til syd for Husum.

En kilometer før Hatsted standser De og prøver lige som at indånde stedets atmosfære, foran ligger nu en bakkeø. Den er skabt af den næstsidste istid. Vi kender ikke så meget til denne, vi ved kun, at den gennemgående efterlod landet frugtbart, og vi skal nu stifte nærmere bekendtskab med frugtbarheden.

På hjørnet ved slagter Petersen i Hatsted drejer De til højre, men kun for 50 meter længere henne at dreje mod venstre, op mod kirken. De vil nu glæde Dem over indtil nu kun at have drukket morgenkaffe. Tårnet er virkeligt skævt, drejer en halv omgang, til stor glæde for byggefirmaer, der hvert 10. år kan hente store summer ud af kirkekassen for at reparere tårnet (det har nu været skævt i 500 år). Tårnet er ikke det interessante i denne forbindelse, lad det stå, kørlangs den lange træække på den sydvestlige side af kirken. Det er træer. Det er træer af en sådan yppighed, at de kun kan have rødderne i den frugtbare mergel fra den næstsidste istid. Den mergel, der ikke alene har et højt kalkindhold, men i kalken rummer alle de mikronæringsstoffer, der er nødvendige for store træers yppige vækst, magnesium, kobber, mangan, jern, ja, måske kan molybdæn og kobolt findes nede i denne istids aflejringer. Træerne mangler ikke noget. De har skærmet bebyggelsen, Hattes boplads = Hatsted, i mange år. Under stormen i 1967, den i oktober måned, mærkede vi intet til ødelæggelserne, de store træer fik vinden til at gå over Hatsted, vi hørte det vel koge i trætoppene, men alle tagsten forblev på deres plads, ikke som i Lindholm, hvor taget

på jernbanestationen begyndte at flyve ned på bygaden eller som i Follervig i Ejdersted, hvor folks tage inclusive skorsten kunne findes 100 meter fra ejendommene.

Trærækken vest for kirken fik et hul for fire år siden. Præsten skulle have ny bolig, Han blev ikke populær på det. Den kom til at ligge på kolonihaveområdet. Havefolk vil have ro søndag formiddag, ikke sidde i kirken og høre om Peters fiskedræt og Paulus' breve til Efeserne. Det er i grunden forbausende lidt, der står om have dyrkning i det nye testamente, ja, lidt om vindyrkning måske, men det kan ikke rigtigt bruges her i Hatsted. Det værste var, at nogle af de store træer måtte ofres, for at præsten kunne få udsigt til bygaden. Trærækken fremviser nu et hul. Den ligner nu en krigsinvalid, som må leve til sine dages ende med et handicap. Præster har megen lidt indfølelse for at blive populære. Lad det ligge, det er en gammel historie.

Nu kommer turens højdepunkt, egetræet ved sparekassen i Hatsted. Kør nu ud på B5, 50 meter mod nord, og så ind til højre. Her i sparekassens have står et egetræ, der er lige kønt vinter og sommer. Egetræet er igen et tegn på undergrundens frugtbarhed. I grunden burde De fotografere det to gange, både når det bærer blade i sommertiden, og når det om vinteren bare står der, en kolos i den grå vinterdag.

Ovenpå strabadserne venter der Dem nu et godt måltid fisk i fiskerestauranten nede ved Husum havn. Enten De nu foretrækker ål i gelé eller vadehavsrejer, eller hvad mener De om stegt søtunge? Hvil ud her i havneområdet, måske er De så heldig at opleve rejekuttere under losning af lasten. Gå bag efter lidt ud ad diget mod havneudløbet. Her er stedet, hvor man kan slappe af.

Selv om egetræet i Sparekassens have i Hatsted er turens højdepunkt, har De alligevel endnu det bedste tilbage til eftermiddagsturen. Kør ad den nye vej mod Ostenfeld. Nu må De tage kortet frem, men De kan og-

så klare Dem med at køre ned i Søndergade i Husum, finde skiltet mod Svabsted, første indkørsel efter jernbaneoverskæringen går mod Ostenfeld. Tag den med ro på denne strækning, der er gravhøje lige uden for byen. Når De ser skiltet mod Oldersbæk, kan De se tre gravhøje, prøv at køre lidt ind mod Oldersbæk, ind ad vejen til venstre ved grangerne, og nu ser De syv gravhøje i landskabet. Her har været godt at være i gamle dage for 2000 år siden; her har været vildt, her har været fugle, og de frodige træer har givet ly for al slags vejr. Hvor de frodige træer er blevet af, spørger De? Ja, prøv og gæt. Menneskene troede, at frodigheden sad i de øverste jordlag og ryddede skoven og begyndte at dyrke jorden. Frugtbarheden sad længere nede. Lad det være, her er stadig dejligt at bo, god udsigt ud mod havet. Kør op til Ostenfeld, se på gravhøjen lige til venstre ved indkørslen til byen, se på kirken, se på de danske gadenavne, Nonnehave, Østerport, og så videre. Og tænk så på, hvorfra udtrykket kartoffeldansk stammer: Jo, når folk fra Ostenfeld i gamle dage, for 200 år siden kom til marked i Frederiksstad med kartofler og rødbeder og rødkål, så talte de dansk. Det kunne folk i Frederiksstad ikke forstå, og så kaldte de det for kartoffeldansk.

Der er en gravhøj endnu på højre hånd lige nord for byen ved vejen mod Øster Ørsted, men måske skulle De drikke kaffe først hos Mathias Lorenzen, men ellers kan De også vente til Ørsted eller Treja. God tur!

PS: Har De tid nok, så gå hen i Søndergade i Husum og se på egetræet foran skolen; det er plantet i 1871, og det er meget flot, de underste grene strækker sig vandret langt ud fra stammen for at få del i det livgivende sollys. Det blev jo ikke til en varig fred i Europa efter 1871, da Tyskland og Frankrig sluttede fred, men træet fik lov at stå i fred, og det er også noget værd.

Billedskæreren Jes Jeppesen Lind

AF LORENS THYSSEN

Fhv. købmand Lorens Thyssen, Gånsager, fastholder enkelte træk om en almuemand med kunstnersjæl, billedskæreren Jes Lind.

Jes Lind var født på Harreby Mark, Hygum Sogn, den 4. april 1842. Hans fader var indsidder Jeppe Markusen og hustru Anne Cathrine Lind. Han døbt i Hygum Kirke 2. pinsedag den 16. maj 1842. Fadderne var Kloppenborgs hustru, Harreby, Jens Kaltofts hustru, Sønderholm, Mads Markussen, Hygum Mark, Jes Gotliebsen, Gram og Hans Chr. Jensen, Holm. I anmærkningsrubriken oplyses, at faderen har forsømt at anmelde fødslen, og at han som grund hertil har angivet, at han ikke kendte lovbudet herom.

Jes Lind døde 19. marts 1923 hos cyklehandler Paulsen i Frifelt. På hans gravsten på Roager Kirkegård står der bl. a. »Almuemand med kunstnersjæl.«

Han boede en del år her i Gånsager og ernærede sig som arbejder i mosen og ved optagning af mergel. Han drev også lidt landbrug, og var en tid fiskemester ved pastor Jakobsens dambrug her i Gånsager.

Jes Lind var en dygtig billedskærer og havde vistnok fået et par legater, for han var både i Berlin og København. Da han kom hjem fra Berlin, sagde han: »I Berlin var ikke rigtig luft for mig.« I København opholdt han sig mest på Thorvaldsens museum. Han har skåret krucifikser til følgende kirker: Vodder, Arrild, Reisby, Sønder Hygum, Østerlindet, Roager og flere og et til missionshuset i Skærbæk. Desuden har

han til Roager kirke lavet et træskærerarbejde, David med harpen. Under dette står udskåret følgende salmevers af Hans Adolf Brorson:

Lad verden mig alting betage,
lad tornene rive og nage,
lad hjertet kun dåne og briste,
min rose jeg aldrig vil miste.

Bager Brodersen senior, Hjerpsted, lærte billedskærerkunsten af Jes Lind.

J. Lind besøgte en gang imellem Schackenberg i Møgeltønder og fortalte om disse besøg, at når greven gav ham hånden, vidste han, at så var det tiden for ham til at sige farvel og gå.

Jes Lind havde i sit ægteskab en søn, Bertel, som også blev en habil billedskærer, og som for eksempel har skåret en tavle til Vodder Kirke over legatgivere til sognet gennem årene. Bertel Lind faldt i den første verdenskrig. Pastor Schmidt sagde en gang til Jes Lind, da han var i færd med at skære et krucifiks, at det lavede han ikke helt rigtigt, hvad Jes Lind ikke ville indrømme. Pastor Schmidt trak så skjorten af, strakte armene ud og sagde: »Sådan skal det være«. »Ja«, svarede Jes Lind. »Men det er ikke kønt sådan«. »Nej«, svarede pastor Schmidt. »Men sådan er det rigtigt«.

Da pastor Schmidt havde bryllup i 1896, bragte Jes Lind ham en buket, som udelukkende bestod af hede- og markblomster. Pastor Schmidt var meget optaget deraf og fortæller derom i et hæfte, som han har udgi-

Jes Linds gravsten på Gånsager kirkegård (Foto: W. Christiansen).

vet. Jes Lind boede en tid i den gamle præstegård i Vodder hos pastor Schmidt. Da en mand en dag blev ved at drille ham med, at han dog var forfærdelig glad for pastor Schmidt, gjorde han en ende på drillerierne ved at sige: »Ja, men pastor Schmidt har også flere gange givet mig et guldstykke, det har du aldrig gjort«. Så sagde manden ikke mere.

Lidt af en gavtyv kunne Jes Lind også være. Han havde en broder, som boede i Birkelev; han drillede ham altid med, at det var en tør og mager ejendom, han havde, den lå syd for Gånsager by. Da Jes Lind en dag så, at broderen kom oppe ved skoven, fordi han ville ned og besøge ham, fik han travlt. Han fyldte grebningen med vand og rørte gødning og strøelse rigtig godt sammen. Da så broderen var kommet, og de havde snakket lidt, skulle de ud i stalden for at se besætningen, og Jes Lind sagde så derude: »Pas godt på lille bror, pas godt på lille bror, at du ikke kommer ud i grebningen, for den er jo godt fuld, så du kan vel

nok forstå, at jeg fodrer mine dyr godt, og at det er noget kraftigt og godt foder, jeg har til mine dyr«.

Det sidste træskærerarbejde Jes Lind lavede, var en Istedløve, som greven på Schackenborg havde bestilt hos ham. Da han ville aflevere den, blev den ikke antaget af godsinspektør Davidsen. Selve løven var godt nok lavet, men foden, som den sad på, var meget sjusket lavet, sagde Davidsen. Jes Lind blev fornærmet, gik så til Hjerpsted og solgte den til Brodersen for 25 kroner.

Foruden Bertel, som faldt i 1918, var der en søn, som druknede, mens Jes Lind boede i Gånsager. To døtre rejste til USA, og en datter blev herhjemme. Hans kone døde ret tidligt, og i mange år havde han så en husholderske.

Jes Lind kunne digte, og det kunne hans datter Gitte også. Og så kunne han spille violin. Han blev ofte brugt som skaffer ved festlige lejligheder, men Jes Lind var hele sit liv en meget fattig mand.

Tiendestrejken i Nybøl 1698

AF CHR. JØRGENSEN

Skoleinspektør Chr. Jørgensen, Nybøl, har fundet en morsom knap 300 år gammel rets-sag frem, i hvilken hertugen af Augustenborg ikke havde ret, men alligevel fik den over bønderne, som gik meget fiffigt til værks, men altså tabte deres sag. I hvert fald i første omgang.

Nybøl sogn, Sundeved, hørte fra 1622 til 1779 til hertugdømmet Lyksborg.

Hertugerne søgte efter bedste evne at optræde som enevældige fyrster, men hertugdømmets lidenhed, hertugernes anstrengte økonomi og den alt for lille distance mellem bøndernes landsby- og herredsting og hertugens hofret og konsistorium på Lyksborg – vore højeste instanser i henholdsvis verdslige og kirkelige sager – gjorde, at hertugen aldrig kunne optræde med den for en enevældig nødvendig ophøjethed. Lyksborgernes enevælde er »papir-enevælde« med en sogneagtig, teatralisk, lidt komisk karakter. Den sidste hertug proklamerede således sin tiltrædelse fra en tønne, der hentedes i stalden, og han måtte betale sine indkøb i Flensborg med træer, fældet ved rovhugst i hans skove. Deres kammertjenere var bondesønner fra Angel og Sundeved.

De første hertuger på Lyksborg havde dog økonomisk siddet meget godt i det, og respekten for dem var derfor større. Hertugerne søgte især at hævde deres magt over kirke og skole. Denne strengthed, forbundet med en ikke ringe foretagsomhed, var både et onde og et gode. Man må for eksempel beundre, at undervisningen af børnene på Sundeved allerede i 1600-tallet var sat så

godt i system, at der må tales om en virkelig almueskole. Der var skolemyndigheder, skoleinstrukser, skolepligt, skoleskat og visse mål, der skulle nås. Der var degnebygninger, og der blev sørget for lærere.

På kirkens område søgte hertugerne at gennemføre en særdeles streng kirkedisciplin. Der findes flere interessante eksempler herpå. Her skal fortælles om et.

I 1664 udgav Lyksborg en instruks for sognenes fire kirkeældste og otte »otte-mænd«. De udgjorde tilsammen datidens menighedsråd, der foruden kirken også ordnede sognets skole- og fattigvæsen og ind-drev kirkeskatten. Desuden kontrollerede de, at sognebørnene overholdt de ti bud, især budet om sabbatshvile og budet om ikke at bedrive hor. I folkemunde kaldtes de »de fire store og de otte små profeter«. Efter den her nævnte instruks skulle de nu også sørge for, at »alle og enhver, som i år og dag und-lader at møde til den hellige nadver, straffes med offentlig kirkebod.«

»Offentlig kirkebod«, som altså var et af de straffemidler, præsten og »profeterne« havde til deres rådighed, bestod i, at den dømte et vist antal søndage efter prædikenen rejste sig fra sin plads, vandrede op ad kirkegangen, stillede sig foran altersranken og dér bekendte sin synd.

Påbudet om mindst en årlig altergang var ikke noget specielt for Lyksborg, men det var derimod en senere tilføjelse om, at altergæsterne i forbindelse med det forudgående skriftemål skulle betale en afgift: »skrifte-målspenge«.

Denne afgift vakte bøndernes forargelse.

Bønderne så jo, at man i to nabosogne, Dybbøl og Adsbøl, der ikke hørte under Lyksborg, aldrig havde skullet betale skriftepenge.

I Nybøls kirkeregnskaber er skriftepengene ansat til at indbringe 28 rigsdaler årligt. I de samme regnskaber er en tønne byg sat til en rigsdaler. Oplysende om tidens sociale rangstige er de forskellige satser: En gårdmand betaler højeste sats, en gårdmandskone er lig med en husmand, en husmandskone lig med en arbejder, og en arbejderkone får Herrens legeme og blod gratis.

I året 1697 dør Nybøls præst, Christian Møller, og »begraves i kirken«. Kort forinden havde sognets to landsbyer hver for sig vedtaget for fremtiden at undlade betalingen af skriftepenge. Da deres præst dør, ændrer de beslutningen derhen, at de alligevel vil fortsætte med betalingen i endnu et år, nemlig det »nådsens år«, i hvilket enken havde ret til at blive boende i præstegården, men derefter skulle det være slut med denne form for tiende.

Hertugen får under hånden meddelt, hvad der er i gære i Nybøl. Han bemærker i en fortløbig skrivelse til sin provst, at de, altså myndighederne, står svagt i denne sag, da der ingen lovhjemmel findes for opkrævnin-gen af skriftepenge, og hertugen råder derfor sine myndigheder til at gå forsigtigt, men fast frem.

Først skal Nybøl nu have en ny præst. Hertugen har allerede lovet embedet bort til hjælpepræsten i Broager, Ivarius Nicolaj, men bønderne i Nybøl sogn siger, at de ønsker at få den 32-årige præst, Jacobus Andreæ, fra Nykirke i Angel. Hertugen havde lovet, at der ikke ville blive kaldet nogen præst i Nybøl mod befolkningens vilje. Denne fremgangsmåde kan for øvrigt ses at være fulgt ved hvert præsteskitte i Nybøl i 1600-tallet.

Bønderne begrundet deres ønske om at få Andreæ med for det første, at Andreæ har lovet dem at gifte sig med en af døtrene i

præstegården og lade de ugifte søstre blive boende dér, og for det andet, at »hjelpepræsten i Broager har siddet i sit embede i mange år, og erfaringen har lært os,« fortsætter de kloge bønder, »at en mand, der har siddet i et embede i mange år, begynder at slappe af.«

Hertugen ser sig nu i den situation, at han har givet to løfter, hvoraf kun ét kan holdes. Han lover da hjælpepræsten i Broager et andet godt embede, hvis han vil trække sig tilbage. Det gør han, og Andreæ får embedet i Nybøl og holder også sit løfte, idet han gifter sig med præstedatteren Maria Sophia.

Bønderne har nu fået begge deres ønsker opfyldt. De har fået den præst, de ville have, og de har fået den gamle præstefamilie forsørget. Det gav blod på tanden; nu gjaldt det skriftepengene.

Lørdag aften før den søndag, Jacobus Andreæ skal ordineres i kirken, indkalder bønderne i Nybøl til bystævne på kirkekroen. De vedtager her – under bøde af en tønne god Rostockerøl at give i laget – ikke mere at betale skriftepenge.

Sognets anden landsby, Stenderup, kalder også ind til bystævne, og her vedtages det samme som i Nybøl, og mødets resultat meddeles kirkeældste, Nis Christensen, i Nybøl.

Da hertugen hører om de to beslutninger i bylavene, og at betalingerne også i praksis er standset, sætter han sit embedsmaskineri i gang.

Bønderne vidste skam nok, at hertugen ikke var til at spøge med. Han havde hals- og håndsret over dem. Da en af deres lavsfæller, bolsmand Christen Jørgensen fra Stenderup, for et par årtier siden, da han gik hjem fra hoveriarbejde i Lyksborg, kom for skade at få følgeskab af fem af hertugens svin, der gik på olden i skovene dér, og solgte dem i Flensborg for femten mark, havde hertugen ladet bonden hænge.

Hertugen indkalder nu fire bønder fra

Nybøl og fem fra Stenderup til at give møde for hofretten i Lyksborg. Alle ni var Lyksborgundersåtter. I Nybøl hørte 9 bol under Lyksborg, 5 under Gråsten, og 4 var Svavstedbønder, det vil sige bol, der i katolsk tid havde hørt til kirken, men nu var overtaget af fyrsterne og styredes sammen i noget, der kaldtes Svavsted amt. I Stenderup svarede de juridiske tilhørsforhold til dem i Nybøl, kun at et af bolene her tilhørte Sct. Jørgens Klosteret i Sønderborg.

Afhøringen fandt sted den 8. og 9. april 1698, og retsprotokollen er bevaret i Lyksborgarkivet.¹

Først afhøres kirkeældste Nis Christensen, bolsmand, Nybøl, 60 år. Han ejede den nuværende Bachmanns gård.

»Om han var tilfreds med valget af den nuværende præst?«

»Jo.«

»Om han havde meddelt provsten, at de for fremtiden ikke mere ville betale skriftepenge?«

»Jo.«

»Er det sandt, at I, lørdag før den nye præst blev indsat, har holdt bystævne i Nybøl og der under bøde af en tønne øl vedtaget ikke mere at betale skriftepenge?«

Nis Christensen: »Vi har drøftet sagen på et bystævne, men det var måske ikke netop den lørdag. Vi kommer ofte sammen til bystævne. Jeg husker ikke, at et bystævne er indkaldt til særlig drøftelse af denne sag. Vi drøfter på vore stævner så mange byanliggender. Jeg indrømmer, at jeg som kirkeældste har indkaldt til mødet og som sædvanligt angivet dagsordenen, men hvad den indeholdt husker jeg ikke. Dog husker jeg, at der som sædvanligt kun var bolsmænd tilstede, men at vi vedtog at give kådnere og inderster besked om den trufne beslutning.«

»Er det sandt, at han på bystævnet har brugt forblommede vendinger og sagt: Kære folkens, I ved vel hvorfor vi her er kommet sammen. Det skal nu blive ved det, som vi har aftalt. Kådnere og inderster vil også få det at vide. Hvem der handler imod skal give en tønne øl i bøde?«

Nis Christensen indrømmer, at han hentydede til skriftepengenes afskaffelse, men vil ikke indrømme, at grunden til, at han talte så forblommet, var, at også præsten var repræsenteret ved sin karl.

»Hvornår var han sidst til alters?« slynger dommeren nu ud.

»For fjorten dage siden, men jeg betalte ikke skriftepenge.«

Dette spørgsmål om sidste altergang stilles alle de anklagede. At blive borte fra altergang i mere end år og dag var jo i sig selv en lovovertrædelse. Men denne side af sagen har alle bønder selvfølgelig i orden. De har alle været til alters for ganske nylig.

»Om han ikke ved, at så længe mennesker kan huske har man betalt skriftepenge i Nybøl?«

»Jo.«

Her søger myndigheden bevidst at vildlede Christensen, for dommeren må have vidst, at skikken kun var ca. 50 år gammel. Men netop fordi dommeren her nærmer sig et ømt sted, bider han nu kraftigt fra sig:

»Hvem har indbildt jer, at I uden Hans højfyrstelige Nåde, der er patron for kirken, kan afskaffe en så ældgammel skik?«

Men Christensen lar sig ikke slå ud: »Det har ingen bildt os ind! Vi er selv bleven enige herom.«

D.: »Hvem var ophavsmanden?«

Chr.: »Det ved jeg ikke.«

Dommeren: »Er han villig til at betale igen?«

Chr.: »Ja, hvis naboerne også går med.«

Den næste, der afhøres, er Peter Mortensen, Boelsmand på »Påkjær«, 35 år. Han siger også, at de den lørdag aften ikke kun var mødtes for at drøfte skriftepengene, men

1) Lyksborg arkivet. Sager vedr. kirke, præster m. m. i Adsbøl, Dybbøl, Grundtoft, Munkbrarup og Nybøl. 1604–1765.

også andre »byssens-anliggender«. Budet var kommet til ham fra den søndre ende af byen. Han er villig til at betale igen, hvis alle »naboer« gør det samme.

Under næste afhøring nås en af sagens dramatiske højdepunkter.

Jørgen Christensen, boelsmand, boende på gården nærmest østen for præstegården, 40 år: han husker ikke, om han selv eller hans svigerfar, der endnu bor på bolet, har repræsenteret dette den lørdag aften, vidste dog godt, at der var en straf på en tønde øl for at betale ved nadverbordet, »men jeg mener også, at det er forkert at betale, for man kan da ikke købe Kristi legeme og blod.«

Her stoppes Jørgen Christensen af retten, og følgende notat er vedføjet protokollen: »For dette svar, der ikke skyldes enfoldighed, men en trodsig natur, vil J. Chr. være at arrestere.« Og med en anden håndskrift (vel senere) er tilføjet: »er idømt en dag og en nats fængsel.«

På det sidste spørgsmål, om han nu er villig til at betale skriftepenge, svarer Jørgen Christensen: »Ja, hvis øvrigheden forlanger det, men Gud skal vide, hvor svært det er for os.«

Efter at denne bonde fra Nybøl, en samtidig til »Jeppe på Bjerget«, således har opnået attest for, at han ikke er enfoldig, afhøres den sidste fra Nybøl: Nis Martensen, bolsmand, 34 år, (nuværende fru List's bol). Hans svar er i overensstemmelse med »naboernes«.

Dommeren afbryder her forhøret og dekretterer, at de anklagede fra Nybøl ikke må forlade Lyksborg, før man i morgen er færdig med at afhøre bolsmændene fra Stenderup. De anklagede vil være at anbringe i kroen eller et andet hus natten over.

Bønderne har nok brugt natten til at overveje, hvad Stenderupfolkene skulle sige næste dag, for da ser vi dem møde frem med en taktik, der var almindelig kendt i Sønderjylland på den tid: en efter en møder de frem og vælter hele skylden over på en bonde fra

Stenderup, der ikke hører under Lyksborg. Alle fem er hurtige til at hævde, at det er den kongelige bonde, Svavstedmanden Jens Gorrissen fra Vesterballe i Stenderup, der er ophavsmanden til tanken om betalingsstoppet og har hovedskylden for dens gennemførelse.

Taktikken er så meget bedre i dette tilfælde, som der virkelig synes at være hold i deres påstand. Protokollen giver så absolut det indtryk, at Jens Gorrissen fra den nuværende Jens Petersens gård i Vesterballe var den mest fremtrædende ved organiseringen af tiendestrejken i Nybøl i 1698.

Først afhøres fra Stenderup Andreas Petersen, boelsmand, fra det nuværende »Skovvang«, 62 år, kirkeældste.

»Jo, de havde haft bystævne om sagen. Jens Gorrissen havde kaldt sammen, og denne kongelige bonde havde også ledet mødet, ja, han var ophavsmanden til det hele. Man havde under mødet vedtaget under bøde af en tønde øl at undlade betalingen, og denne vedtagelse var meddelt kirkeældste Nis Christensen i Nybøl.

Nr. 2, Hans Nissen, 56 år, bolsmand fra det nuværende »Vestervang«: Jens Gorrissen er ophavsmanden. »Svavstedmanden« kalder han ham.

Nr. 3, Andreas Hansen, 60 år, bolsmand fra den gård, der 1895 lagdes til »Grønvang«. Han fortæller på en – særlig da for en stedkendt – dejlig anskuelig måde, hvordan bønderne fra Stenderup en søndag middag på vej hjem fra kirken var standset op, da de var kommet over kirkebroen over Bredbækken. Her var de på egen bymark, og inden folkene fra Vesterballe skulle skilles fra hovedflokken for ad kirkestien at nå hjem til deres gårde, stod de her i klynge og drøftede sagen om skriftepengene. Jens Gorrissen fra Vesterballe havde her pålagt dem ikke mere at betale, ja, da de skiltes, havde Gorrissen, da han var et stykke henne på kirkestien, endnu engang vendt sig over mod Stenderupfolkene og råbt til dem: »Hvad I

andre end gør, jeg betaler i hvert fald ikke mere.«

Nr. 4 og 5 udvider beskyldningen mod Gorrissen til at gælde alle ikke-lyksborgere, idet de siger: »Det var især de adelige bønder, men først og fremmest Jens Gorrissen, der stod bag nægtelsen.« Typisk for tidens sammenhold mellem bønderne i landsbylavet og for tidens respekt for alderen er det, når den ene siger: »Jeg, som en af de yngre, bøjede mig for de ældre.« Han hed rigtignok Hans Petersen den Yngre, men var dog 42 år.

De indstævnedes lyksborgske bønders sidste håb var nu, at de adelige og Svavstedbøn-

derne skulle opretholde deres nægtelse, og at disse bønders herskaber ville støtte dem. Men hertugen på Lyksborg, som vidste, at han stod svagt, fordi han ingen lovhjælp havde for opkrævningen af skriftepengene, gik så forsigtigt frem, at han undgik indgriben fra de andre herskabers side.

Dermed var bøndernes sag tabt. Noget andet ville i 1698 have været en historisk umulighed.

Vi ser da også, at skriftepengene er opført i præstegårdens indtægter endnu i 1753, medens de ikke mere findes i et tilsvarende regnskab fra 1846. Da var Nybøl heller ikke længere under Lyksborg.

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. maj: Den slesvigholstenske landsregering har det mål inden 1980 at skaffe børnehavesteder til hvert 3. barn i landet, oplyste socialminister Karl Eduard Claussen. Der er endnu brug for 40.000 børnehavesteder. For tiden er der ca. 20.000 steder fordelt på 512 børnehaver. Kun Flensborg by har allerede nu børnehavesteder til hvert 2. barn.

Pr. 31. marts 1971 havde Kreds Nordfrisland 157.727 indbyggere mod 143.775 i samme område i 1961. Der bor nu 118.499 indbyggere på fastlandet, 38.818 på øerne og 410 på Halligerne. Der bor 77 indbyggere pr. km² mod 159 i landsgennemsnit og 244 i forbundsgennemsnit.

3. maj: Sydslesvigsk Forening i Flensborg amt tæller 3429 medlemmer, mens Sydslesvigsk Vælgerforening i amtet tegner sig for 726 medlemmer. For begge organisationer er

det en mindre fremgang, oplystes det på amtsgeneralforsamlingen. Der er i amtet i det forløbne år afholdt 332 møder med i alt 13.492 deltagere.

Så længe vi i vore organisationer har en dansktalende majoritet og en legitim tysktalende minoritet, som bekender sig til danskheden, skylder vi begge grupper det hensyn at formidle vore meddelelser på en sådan måde, at de kan forstås af hvert eneste medlem. Og så kommer vi ikke uden om det tyske sprog, udtaler formanden for Sydslesvigsk Forening i Flensborg amt, skoleleder Gerhard Ernst, Husby.

4. maj: Der er lange ventelister til de danske børnehaver. Alene i Flensborg by står 326 børn på ventelisten, oplyste børnehavekonulent Ruth Schade over for påstanden om, at der inden for de danske børnehaver i Sydslesvig er ca. 200 steder tomme.

Under voksenundervisningen i Sydslesvig

gennemførtes i 1972/73 209 kurser med ca. 2900 deltagere. Antallet af deltagere er i forhold til sidste år steget med 33 pct., mens antallet af undervisningstimer er steget med 25 pct. Der afholdtes i alt 55 danskkurser for begyndere.

10. maj: For første gang får et vesttysk seminarium en særlig leder i faget dansk, idet lektor Bent Søndergaard er udnævnt til seminarielektor ved seminariet i Flensborg.

Landdagsmand Karl Otto Meyer stemmer for landsregeringens budgetforslag med den motivering, at det må erkendes, at en positiv udvikling nu er indledt, ligesom man fra dansk side kan notere, at den danske folkedels berettigede ønsker i det store og hele er blevet tilgodeset.

11. maj: I Husum festligholdes 20-året for påbegyndelsen af Program Nord. Til programmet, som nu omfatter 712.000 ha, er der hidtil anvendt 1,8 milliarder DM.

I Flensborg oprettes en forening med det formål at indrette et skibsfartsmuseum i havnebyen Flensborg.

12. maj: Siden 1961 er befolkningstallet i Slesvig-Holsten steget med 10,5 pct. til 2.561.000 indbyggere. Landet ligger som nr. 5 i rækken af vesttyske forbundslande m. h. t. befolkningsforøgelse.

16. maj: På kontaktudvalgets møde i Bonn imødekommer man fra tysk side praktisk talt alle danske ønsker. Det accepteres, at Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger kun behøver at optage medlemmer, der godkender SdU's formålsparagraf, ligesom der arbejdes videre med spørgsmålet om, at tysk uddannelsesstøtte også ydes til sydslesvigere under uddannelse i Danmark.

17. maj: Sydslesvigs Forening i Rensborg amt har i det sidste år gennemført 209 arrangementer med 3700 deltagere. Som ny amtsformand vælges viceskoleinspektør Joachim Martin, Rensborg.

18. maj: Som konstitueret landråd i Flensborg amt indtil 1974 udnævnes dr. Armin Schütz i stedet for tidligere landråd Gerd Lausen, der har overtaget posten som finansminister i landsregeringen i Kiel.

22. maj: Sydslesvigs Forening har i året 1972/73 afholdt ialt 1214 møder med 64.071 deltagere, hvilket er det højeste deltagerantal siden 1960, fremgår det af foredragsudvalgets beretning.

Sydslesvigs Forenings hovedstyrelse tilslutter sig i princippet en nyordning af Det sydslesvigske Samråd.

25. maj: Tuborgfonden bevilger 50.000 kr. til Dansk Alderdomshjem i Flensborg.

Kruså byggeforening, som tæller 181 andelshavere, har siden 1961 ydet støtte til opførelse af i alt 85 enfamiliehuse. Alene i 1972 opførtes 18 nye huse.

26. maj: Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger holder hovedsændemandsmøde på Christianslyst. Af beretningen fremgår, at organisationen nu omfatter 63 foreninger med 8103 medlemmer mod 7749 medlemmer i fjor. Medlemmerne har i det sidste år til arbejdet ydet i alt 589.054 DM., eller i gennemsnit DM 72,25 pr. medlem. I tyske tilskud har SdU i alt modtaget 126.104 DM.

27. maj: Den europæiske mindretalsunion FUEV vælger på sin kongres i St. Malo generalsekretær Hans Ronald Jørgensen, Flensborg, som ny præsident. På kongressen blev Nordfriesischer Verein optaget i unionens centraludvalg.

28. maj: Vesttysklands mindste købstad får med valget af skoleleder Chr. Wietz fra den danske skole i Arnæs en dansk borgerforstander.

30. maj: Duborgskolen kan i år dimittere 21 nye studenter.

31. maj: Dansk Kirke i Sydslesvig kan på kirkedagen i Slesvig melde om et godt arbejdsår. Medlemstallet er nu 5512, og de har til kirkeligt arbejde ydet 219.000 DM. Der er foretaget i alt 1012 kirkelige handlinger mod 890 året før.

NORD FOR GRÆNSEN

2. maj: Der er næsten 60.000 telefonabonnenter i Sønderjylland eller 25 abonnenter pr. 100 indbyggere i landsdelen.

3. maj: Godstrafikken med jernbane over den dansk-tyske grænse er steget enormt efter Danmarks tilslutning til EF. Visse dage befordres over 1000 godsvogne via Padborg mod normalt 300–500 i døgnet. Også ved Tønder er der en stigning fra tidligere ca. 20 vogne til nu op til 120 godsvogne i døgnet.

Danfoss opretter en kunsthøj, hvis midler skal bruges til udsmykning på såvel hovedvirksomheden på Nordals som virksomhedens øvrige afdelinger.

Sønderjysk Forsøgsscenes 325 aktive medlemmer har i det forløbne år opført 162 forestillinger mod 74 forestillinger sidste år. Den sydslesvigske afdeling, Det lille Teater i Flensborg, har med 47 aktive medlemmer gennemført 66 forestillinger.

5. maj: I Frøslevlejren afsløres en navneplade over Frøslevdigteren Carsten Thomsen.

7. maj: Sønderjyllands amt ligger med 14 efterskoler, der besøges af fra 36 til 125 elever, i spidsen blandt samtlige amtskommuner. En yderligere udbygning afvises derfor af amtsrådet, oplyser formanden for kulturudvalget, Dycke Hoff.

9. maj: Fredningsudvalget vil fremme planerne om en fredning omkring Hærulfstenen ved Hovslund, men mener i øvrigt ikke, at der er noget til hinder for at asfaltere den

del af Hærvejen, som indgår i det almindelige trafiknet.

12. maj: I Sønderborg dannes en forening til bevarelse af gamle bygninger.

14. maj: Den første danske detailforretning syd for grænsen åbnes i Aventoft.

26. maj: I følge Danmarks Statistik var der ved folke- og boligtællingen i 1970 i Sønderjyllands amtskommune 238.062 indbyggere. Heraf var 101.943 produktivt beskæftiget. Landsdelen talte i 1970 79.947 boliger mod 72.219 i 1965.

I Vojens er fundet en såkaldt cirkelgrav fra den yngre stenalder. Der kendes kun 14–15 tilsvarende grave her i landet.

Sønderjyllands amtsråds tekniske udvalg advarer mod opførelsen af et nyt stor-eltværk ved Åbenrå fjord.

27. maj: Nordschleswigsche Gemeinde, den tyske frimenighed i Nordslesvig, fejrer sin 50 års beståen ved festgudstjenester i Burkal og Tinglev kirker og ved en festlighed i den tyske idrætshal i Tinglev.

29. maj: Udvidelsen af Tønder seminarium vil give plads til yderligere 100 lærerstuderende, når de nye bygninger kan tages i brug i 1975.

30. maj: Som ny tysk frimenighedspræst i Feldsted beskikkes pastor Günter Hinz fra missionsakademiet i Hamborg.

Det vil være halsløs gerning at etablere nye arbejdskraftskrævende virksomheder i Tønder, så længe de bestående virksomheder råber på arbejdskraft, erklærer formanden for Tønder erhvervsråd, lrs. Kiilerich Hansen på erhvervsrådets generalforsamling i Tønder.

Sognepræst for den danske menighed i Tønder, Rudolf Arendt konstitueres som forstander for den kommende præstehøjskole i Løgumkloster.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grænselandets liv Grænselandets sang

møder De i

Ajdske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Idræthøjskolen i Sønderborg

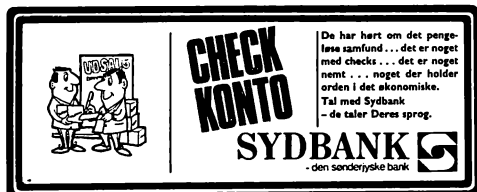
Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning.

6 mdrs. vinterkursus for mænd og kvinder fra 3/10-28/3.

3 mdrs. sommerkursus for mænd og kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (04) 42 18 48

Bent Brier

Besøg
landsdelens
museer

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S
VEJLE

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE
Kursus begynder sept., nov., febr.
Korte sommerkursus
Tlf. 74 33 25

ANDELSBANKEN

Sønderjyske Afdelinger

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 27 25

Sønderjysk Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S
Højer

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole
Brørup station

A/S Sønderjysk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Hejmdals
BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel
Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

Morso Støbegods
Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsonsvej 37, Tønder, tlf. (04) 72 18 78.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå, tlf. (04) 62 14 50.
Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri a-s,
Tønder.

HØJST ANTIK

Storegade 18, Løgumkloster. – Aben:
Hverdage kl. 16–17.30, fredag kl. 16–20.
Privat: E. Lund Christiansen, Bredgade
4, Øster Højst. Tlf. (04) 74 51 36.

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (04) 46 41 12

Gunnar Rasmussen

TRY
HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (04) 42 55 25

TØNDER STATSSEMINARIUM

Grønsejlsseminariet
Tilmelding for 1973/74 helst inden

1. maj, senest 30. juni.

Telf. (04) 72 12 30

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/4 • VOJENS